

ÖSSZEFOGLALÓ

A munkában Takács Zsuzsa költészetének főbb jellemzői és legújabb kötetének (*Tiltott nyelv*, 2013) újdonságai kerülnek bemutatásra.

Takács eljárásai között szerepel a kép szürrealissá fokozása közelítés vagy távolítás révén, vagyis a hétköznapi történetekből előrejelzés nélkül, szinte észrevétlenül fed fel mögöttes, „szabad szemmel” láthatatlan tartalmakat. Emellett az ismétlés, azaz témák, motívumok vagy versek újbóli megjelenése, más kontextusba való helyezése, szintén fontos szereppel bír ebben a költészetben. Például az alvás és az álom a legújabb kötetben is jelentős motívumok.

A *Tiltott nyelv*ben a lírai alanyok sajátos nézőpontból szólalnak meg, a túlélő-tanú pozíciójából, a gyász, a kétségbeesés hangján. A melankólia, a rezignáció végig jelen van, ugyanakkor ciklusonként eltérő hangsúlyt kap. Ebből a szempontból a kötet versei kettős feladatot látnak el: egyrészt tanúskodnak a veszteségekről, másrészt bemutatják, milyen a túlélő élete, a túlélet (Derrida).

Kulcsszavak: ismétlés, álom, tanúság, túlélet

ABSTRACT

The present study examines the main features of Zsuzsa Takács's poetry. Special focus is paid on her most recent book titled *Tiltott nyelv* (Forbidden Language).

One of the dominant poetic techniques of her poetry is using surreal images by zooming them in or out. It means that everyday things become peculiar unexpectedly. Takács shows poetic images, that we would not see with bare eyes. In addition, repetition, themes, motifs or verses, placing these into new context, play important role in her poetry. For example, sleeping and dream as motifs are also very important throughout the book

The lyrical subjects of *Tiltott nyelv* have specific perspectives, their position is of witness-survivor, the voice of grief and despair. Melancholy and resignation are always there in the poems, though not with the same stress. In this aspect, the volume's poems have double function: on the one hand they are the evidence of loss, on the other hand, they illustrate what is the survivor's life, 'living on' (Derrida).

Keywords: repetition, dream, witness, 'living on'

BÚS Natália

doktorandusz
Pécsi Tudományegyetem,
Bölcsészettudományi Kar,
Irodalomtudományi Doktori Iskola,
Pécs
natalie.bush11@gmail.com

A TULÉLET KÖLTÉSZETE GONDOLATOK TAKÁCS ZSUZSA TILTOTT NYELV CÍMŰ KÖNYVÉRŐL

*Poezija preko života –
Žuža Takač „Tiltott nyelv” („Zabranjeni jezik”)*

*Some thoughts on Zsuzsa Takács's
Tiltott nyelv (Forbidden Language)*

Takács Zsuzsa *Tiltott nyelv* (2013) című verseskötetének borítóján egy tojásformájú kavics nagyított, fekete-fehér fotója látható – Szilágyi Lenke fotóművész munkája. Ha jobban megnézzük, a kavics alakja szabályos ellipszis, felszíne tiszta és sérülésmentes, szilárd talajon áll, háttere elmosódott. A fotó mozdulatlanságot, tökéletességet sugároz, végtelen nyugalmat. Mégis zavart kelthet a szemlélőben, hogy a nagyítás következményeként olyan közelségből szemlélheti ezt a kavicsot, ahogyan szabad szemmel sohasem látná. Ugyanakkor a nagyításban benne van a közel hajolás gesztusa, a kíváncsiságé, hogy vajon rejt-e magában valamit ez a kő, és ha igen, mit?

E fotó inverzének tekinthető René Magritte *Kastély a Pireneusokban* (1959) című festménye, amelyen egy hatalmas, tojás alakú szikla lebeg a háborgó tenger felett, mögötte báránnyelű kék ég. Az óriási tömegű csupasz szikla tetején egy kastély körvonalai rajzolódnak ki. A kép nézője a parton álló szemlélő pozícióját foglalja el, ahonnan ez a zavarba ejtő látvány tárul elé. Nem tudható, hogy a festmény a sziklát a parthoz való közeledése, távolodása pillanatában, vagy éppen évezredek óta tartó mozdulatlanságában rögzítette-e. Az sem dönthető el, hogy a kastélyban lakik-e valaki, vagy lakott-e valaha egyáltalán. Magritte nyugtalanító, titkokkal teli festménye nem véletlenül a szürrealizmus egyik mesterdarabja. Olyan látványt nyújt, ami ellent mond minden valóságtapasztalatnak és valóságról szerzett tudásnak. Megkérdőjelezi a tapasztalatba és tudásba vetett hitet, megnyitja egy más törvényekkel rendelkező világ elgondolásának lehetőségét.

A két kép közös vonása, hogy olyasmint mutatnak meg, ami túllép a lehetséges hétköznapi tapasztalatok körén. Ez jellemzi Takács Zsuzsa költészetét is: a hétköznapi történéseiből építkezik, de minden előrejelzés nélkül, észrevétlenül fedi fel az ezek mögött rejlő tartalmakat, elképesztő közelségből vagy távolságból mutatva meg azokat. Egy másik fontos jellegzetessége költészetének az ismétlés. Ismétlődnek témák, motívumok, akár

teljes versek. Ahogy ezzel kapcsolatban a költőnő fogalmaz egy vele készült interjúban: „Ugyanazt az elbeszélést írom át más formában, más megvilágításban. Megírom, azután visszatérek rá és megcáfolom. Mintha az újramondás során változna, módosulna, nyersebbé válna az elbeszélés” (Keresztury és Jánossy, 2012).

A *Viszonyok könnye* (1992) című kötetben található *Átrendezés* című vers mintha megelőlegezné Szilágyi Lenke fotója és Magritte festménye jövőbeni találkozását: „Félpár kezünk érzelgős / szívünkön matat. Cipőként befűzött Magritte- / lábfejünk beengedésre vár a titkos kapu előtt. / A használattól megrepedt szemünkből / aláhull egy-egy kő vagy könnydarab / az összeöltött panasz nélküli szájra.” (*Átrendezés*) A tojás alakú „kő vagy könnydarab” a *Tiltott nyelv*ben Takács Zsuzsa ars poeticájaként tér vissza: „Verseim tojásban érlelődnek, melegre / vágó, felemás magzatok maguk is. / Most bénultan betegágyadnál ülök, / s könnyeimet nyelem befelé. / Szégyellem állati természetem.” (*Beteglátogatás*) A „titkos kapu előtt” történő várakozás pedig a földi élet idejének metaforájaként érthető, mint ahogy az *Utóirat* című vers zárlatában, ami egyben a kötet, és jelenleg az eddigi életmű zárlata is: „A kukákból élő pesti koldusok, a sudrák / zaklatott álmukat a kapualjakban alusszák. / Beveszem én is szokásos altatómat.” (*Utóirat*)

Az alvás és az álom szintén visszatérő motívumok Takács Zsuzsa költészetében. A *Tiltott nyelv* verseiben az alvás sokszor altatók vagy kórházi altatás által kikényszerített: „Alszol mélyen a közös teremben. / Beveszem én is Eunoctinomat.” (*Alszol mélyen*) Az alvás szoros kapcsolatba kerül a haldoklással is: „A gépek lélegzenek és alszanak / helyetted. Lehunyt szemmel, / frissen borotválva fekszel bárki / boldogtalan látogató előtt. Te vagy / a legszebb a kórteremben!” (*A gépek lélegzenek*) Az álmok, látomások, hallucinációk vagy emlékek képei pedig gyakran szétválaszthatatlanul keverednek: „Gondoltam, a patika előtt még beugrom a Mamutba, / veszek tálca filézett csirkemellet és megsütöm az éjjel. [...] A szomszéd ajtaja azonban be volt falazva. / Nyilván meggyógyult, s ezért eltemették közben.” (*Hőségriadó*)

Mint fentebb említettem, az idézett Magritte-festmény és a kötet borítóképe egy olyan látványt jelenítenek meg, amely túllép a hétköznapi tapasztalat és tudás körén. Ebből következne, hogy a hétköznapi tapasztalat és tudás körét túllépő látvány elbeszéléséhez nem elégséges a hétköznapi nyelv. Van olyan nyelv, amelyen mégis elmondható? A kötet címadó mottóverse igenlő választ ad, ám azonnal vissza is vonja használatát: „Tiltott nyelv, amelyen gondolkodunk, / de ha már gondolkodunk is, / nem szabad megszólalnunk rajta. / Megszólalni és kimondani, milyen / következtetésre jutottunk. Mert lehet / hogy következtetésünk hibátlan, / kétségbeesésünk mégis ostoba. / És akkor élhettünk volna úgy, / mint a fényérzékeny növények: / fölfelé törekedve. Élhettünk / volna úgy, mintha éltünk volna.”

A *Tiltott nyelv* cím a tilalom megszegésére utal, vagyis egy kötetnyi vers címéül adni azt jelenti: megszólalni rajta. Ki beszélheti ezt a nyelvet? Egy különös látvány szemlélője. Olyasvalaki, aki nem érti, miért tárul fel előtte ez a látvány, aki nem kérte, nem akarta ezt a szemlélő helyzetet, de nem tud szabadulni belőle. Ez a valaki a túlélő, a tanú, akinek szeme előtt szörnyű borzalmak játszódtak le, aki nem érti helyzetét. A megértés

egyetlen lehetősége, ha emlékezik, és emlékezése révén tanúságot tesz arról, amit túl-
élt. Ebből a szempontból a kötet versei kettős feladatot látnak el: egyrészt tanúskodnak
a veszteségekről, másrészt bemutatják, milyen a túlélő élete. „Erre a túlélésre, ami sem
nem halál, se nem élet, javasoltam a *túlélet* elnevezést” – írja Jacques Derrida *Ki az
anya?* című írásában (Derrida, 1997, 47). Takács Zsuzsa kötete olvasható úgy, mint erről
a „túléletről” való beszámoló gyűjteménye. A beszámoló-jelleg miatt a kötet nagyobb-
részt elbeszélő verseket tartalmaz, amelyek egy-egy múltbéli találkozásról tudósítanak.
Például az *M. emlékére* című versben olvasható: „Századik / születésnapomon a polgár-
mester meglátogatott. / Mutattam néhány fényképet neki. Emlékszem / azonban, hogy
volt egy másik életem, amelyről / nincsen fénykép semelyik fiókban. Egy előző / férjem,
egy korábbi gyerekem?”

A versek legtöbbje egyes szám eső személyben íródott, a lírai beszélő azonban nem
ugyanaz a személy, bár a nézőpontok azonosak; a lírai alanyok a túlélő-tanú pozíciójá-
ból szólalnak meg, a gyász, a kétségbeesés hangján. A melankólia, a rezignáció az egész
köteten végigvonul, ugyanakkor ciklusonként eltérő hangsúlyt kap.

Az első ciklusban, az *Emlékezőgyakorlatban* a veszteségek számbavételére kerül sor,
a lírai beszélő az emlékezés révén felidézi saját múltját, az életét hosszabb-rövidebb ideig
kísérő alakokat: férj, gyerek, osztálytárs, gyerekefelügyelő, besúgó, egykori szerelmek és
az utánuk maradt romok: „Vágy egy éjszakai / sétára a katasztrófasújtotta városban át.”
(*Vizitáció*) Alaphangneme a fojtott szomorúság, kiábrándultság. A megidézett személyek
tragikus körülmények között haltak meg. A visszaemlékezés hangjában a túlélő szégyen-
érzete kap hangsúlyt, az életben maradás, az ittfelejtettség nyomasztó érzése. Az emléke-
ző alany sorra veszi azokat a történelmi szituációkat is, amelyben sokan elpusztultak, de
amelyeket ő túlél, maga sem érti, hogyan és miért (például: Auschwitz, kitelepítések).

A második ciklus, a *Mesterek* címet viseli, amelyben a költő-író elődök emlékére
íródtak versek: F. M. Dosztojevszkij, Vajda János, Ady, Kálnoky László, Weöres Sándor
és Petri György tiszteletére. A versek vagy a költőelőd személyéhez szólnak (például:
„Szerintem sosem élt. Csak lázas / képzeletünk sorolja közénk az Ugarra” – *Ady*), vagy
egy-egy jellegzetes motívumot jelenítenek meg (például: „A tea, / a vodka és hering ízét
veszti immár. / A számadás kényszere, hogy pokoli / szerencsénk ellenére Szibériába
vágjunk” – *Négy vers F. M. Dosztojevszkij emlékére, Szibéria*), de a versbeszélő közvet-
lenül is megidézi a mesterekkel való találkozást (például: „Érezhette a költő, mit forga-
tok fejemben, / fenyegetően feltúrte farmeringe ujját” – *Hét vers Kálnoky László emlé-
kére, Egy felolvasás*).

A harmadik ciklus, *A gyász előérzete* részben az *Emlékezőgyakorlatok* hangnemét
folytató, az élet-halál kérdéskört más megvilágításba helyező versek gyűjteménye, amely-
ben a lírai alany nyíltan beszél a közelgő halál elkerülhetetlenségéről, a másik elvesz-
tésének pillanatáról, a gyász kezdetéről. Ennek az állapotnak a lenyomataként a versek
rövidek, csupán 4-8 sorosak. Ezért a könyv oldalain a gyász, a „túlélet” közelgő kezdeté-
nek szótlanságát a vakító fehérség némasága váltja fel. A versekben megjelenik a másik
halálának pillanata (*Fölriadtam*), a várakozás az elkerülhetetlen halálra (*A gépek léleg-*

zenek, Tizenkilencedik napja), a halálvágy (*Alszol mélyen*) és a túlélő reménytelensége (*Élőhalott, Ha érintene bárki*).

A negyedik ciklus, az *India* versei egyetlen személy, Kalkuttai Teréz köré épülnek, róla vagy tőle származnak a monológok. A versekben megjelenített alak nem az idealizált, szentéletű asszony elszántságát, hivatástudatát, a szenvedőkért végzett áldozatos munka örömét hirdeti, hanem a megkísértettség, az elhagyatottság, a kétségek között vergődő asszony reménytelenségét: „Szomjúságot érzek és rettegek, hogy / elhallgat a Hang. A koldusokkal / együtt az utcán haldoklik Jegyesem” (*Teréz újabb levele Périer érseknek*); „Ha beszélnem kell a nyilvánosság előtt / depresszióm titkolva úgy viselkedem, / mint aki boldog, mert szereti Istent” (Veronica Gomésnek).

Takács Zsuzsa *Tiltott nyelv* című kötete változatos módon, magas színvonalon vonultatja fel a legkülönbözőbb élethelyzetek és életállapotok sorát, amelyekben a pusztulás, a halál lenne a várt/elvárt történés, és mégsem: mindig marad egy túlélő-tanú, akinek tanúságtétele egy tiltott nyelven megszólaló „túlélet” költészete.

Irodalom

Derrida, Jacques (1997): *Ki az anya? Születés, természet, nemzet*, Derrida, Jacques: *Ki az anya?* (ford. Boros János, Csordás Gábor, Orbán Jolán) Pécs: Jelenkor Kiadó, 7–58.

Keresztury Tibor, Jánossy Lajos (2012): *Takács Zsuzsa: Ma is versmonológokat álmodom. Nagyvizit Takács Zsuzsánál 2.* <http://www.litera.hu/hirek/en-nem-akarom-megismerni-onmagamat-2> (megtekintés ideje: 2014. 09. 10.)

Takács Zsuzsa (1992): *Viszonyok könnye*. Pécs: Jelenkor Kiadó

Takács Zsuzsa (2013): *Tiltott nyelv*. Budapest: Magvető Kiadó

